

A király, felfogta özvegyét, árváját...
Lyány-ágra bocsátá a sok szép maradtat.

79. vsz.

(a király)

Minden várait engedé leányinak
Fiakká tevé ő sok jószáginak.

Tin. 607.

Bár az egyező helyeket talán meg lehetne szaporítani, ebből az összevetésből is már kétségtelen, hogy a »krónikák«, miket Arany versében említ (6. vsz.: »Felnyitom a régi krónikás könyveket« és 57. vsz.: »a mint a krónika írja«.) Isvánffy, Tinódi, Forgách illető helyei a Polgári Lexiconban, melyet 1848-tól kezdve (talán már korábról is) Aranynak legfontosabb forrásai közé kell sorolnunk.

TOLNAI VILMOS.

BR. WESSELÉNYI MIKLÓS LEVELEZÉSE ÍRÓBARÁTAIVAL.

(Első közlemény.)

Az alább közlött írói levelek az »Erdélyi Múzeum« könyvtárában őrzött Wesselényi-archivumból valók. E rendkívül gazdag és értékes gyűjtemény becsesebb részét főleg azok az iratok teszik, melyek a nagy Wesselényi fejlődését és pályáját egyrészt híres naplójegyzeteiben, másrészt író- és politikus barátaival váltott leveleiben mutatják. A reformkor egész sereg kiváló egyénisége jelenik meg e lapokon s tolluk alatt az új Magyarország szinte minden fontosabb társadalmi, politikai vagy irodalmi eseménye részint röpké tudósítás vagy bőszavú referáda, tanácskérés-tanácsadás, baráti vélemény vagy komoly kritika, fölhívás vagy agitálás stb. alakjában. A középpontban természetesen Wesselényi alakja áll, ki maga gyűjtögette nagy gonddal ez ereklyévé vált adatokat, melyek nemcsak a saját benső életére, hanem kortársainak törekvéseire is több oldalról új világot vetnek. E levelekből néhányat már a 70-es évek elején közzé tett K. Papp Miklós a »Történelmi Lapok«-ban, újabban, talán a legbecsesebbeket (Kölcseytől, Széchenyitől, Kossuthtól, Deáktól, Kemény Zs.-tól) Ferenczi Zoltán, jórészt ép e folyóirat hasábjain. Mintegy folytatásul sorakozzanak hozzájuk ez alábbiak, a melyek ma még szintén kiadatlanok, sőt fölhasználatlanok. Hű másolatban a következők:

I. A WESSELÉNYIHEZ ÍROTT LEVELEK.

1. Bajza levelei.

Tisztelt, kedves barátom,

Apr. 4.—840.

Jelen soraimat, mellyek reményilem, egészségben üdvözlendének, *Vachott Sándortól*, testvérétől a' nem rég Gräfenbergből eljött *Imrénék*, veended. Jó érzésű, sokat ígérő fiatal ember.

Ne vedd hidegségnek, hogy mind eddig egy sorommal sem üdvözlélek. Kicsin körömben alig történik valami, mi érdekelhetne; fontosbakról mások tudósítanak.

Literaturai dolgokról alig érdemes szólni. Azok nem állanak egyébből sovány feleseléseknél, mellyek, ha talán magokban nem is, annyiban, mert idő-ölök, károsak. De engem 's néhány társamat bele font a' sors 's úsznunk kell a' mint úszhatunk az árral; és aztán a' dolog már más caractert is vón magára 's több lett, mint csupán literaturai csetepaté. A' Hírnök' szelei messzebről fúnak, mint csak Pozsonyból. Néhányunknak itt, és olly férfiaknak, mint Herepei, Brassai, Gegő, academiában, tanító és szónokszéken, literaturában gyanúsítatnunk kelle minden áron. Ezen gyanúsítások, mellyek mesterségesben valának fonva, hogysen valószínűeknek ne lássanak, hitelre kaptak volna ha nem szólunk. Személyek képviselik az elveket 's személyek' bukásával elvek bukhatnak, örökre ugyan nem, ha igazak voltak, de időre; a' mi szinte kártékony.

Bártfay barátunk egy hét óta ágyban fekvő. Nátha, köhögés, torokfájás, mellyek egyenként szokták őt szegényt gyötreni, most egyszerre lepték meg. Ő hivatalának lesz előbb vagy később áldozata. Keveset mozog, szünetlen dolgozik és ül, nem lehet asztalától elvonni.

Ivanovics doctortól örömmel értém, hogy látásod javul. Adná a' gondviselés, hogy minél előbb teljes egészségben a' legjobb körülmények közt, körünkben láthatnánk. A' mihez van is némi reményünk. —

Élj szerencsésen, tisztelt, szeretet barátom, vagyok és maradok minden változásban barátod

Pest, april. 4. 1840.

Bajza m. k.

(Feleségem igen szívesen tisztel, Bártfayék, Vörösmarty hasonlólag.)

2.

Pest, Február, 19d. 1833.

Tisztelt kedves Barátom!

Keckeméty mostanig annyit írt le, a' mennyit íme küldök. Igéré, hogy a lehetőségig sietni fog. Azzal menti magát, hogy nappal el van foglalva, mert gyermek-oktatással keresi kenyerét, 's csak est- 's reggelenként írhat. Eddig 5 pengő ftot adtam neki. Méltóztással tudósítani, iv-szám szerint szoktad-e fizetni, 's mennyit fizettél egy ivért? —

Mínap megíram mit felelt Hartleben. Hát ő maga írt e? mert nekem azt mondá hogy a' tudva lévő hely iránt Drescherrel szól előbb, 's aztán azonnal tudósít. — Már én ugyan részemről megvallom, hogy illy keserves könyvkiadást nem szeretnék magamon tapasztalni — vigye a' fene.

Nagy részvétellel olvastatnak itt a' Fő RRdek tábláján előforduló debattok, 's míg az alacsonyosság köz utálatot gerjeszt, annál forróbban tiszteltetnek minden Jobbak. — H. levelezője per extensum közlé egyik beszédedet (a' Sybilla jelenetével), 's az, mennyire tudom, közönségesen csudáltatik javaltatik és szerte kapkodtatik. Én még nem tudtam jutni leiratásához. Az alsaták' körében az ősz jelenkori Ministráns olvasá azt fel amúgy cum exasperatione 's a' jó alsatáné orbáncz-pírított arca elsápadott tőle. De nem félelemből: mert az öröm' hatása is nagy.

Szerencse 's milliók boldogsága koronázza-meg munkálkodástokat!

Örök tisztelőd

B. J.

2. *Bártfay László levelei.*

1.

Méltóságos Báró,

Pest, Decemb. 19. d. 1830.

Különösen tisztelt Uram!

Harmad nap előtt vevém Nagyságodnak folyó hónap' 9kén költ nagy becsű sorait, 's a' Méltos. Grófomnak és Helmezczynek szóló két levelet mingyárt a' másnapi postával, Pozsonyba utasítám recepisse mellett, minthogy Grófom Ő Nagysága maga ír meg, hogy csak Decemb. 21ke körül jó meg, az ország-gyűlés határnapja 18kára, azaz tegnapi lévén határozva.

Van szerencsém egyszersmind Nagyságodat tudósítanom, hogy az Auróranak egy példányát, mintegy tíz nap előtt, Nkárolyba utasítottam, Mátyásy József Directionalis Actuariushoz; méltóztassék azt Nagyságod előadandó alkalommal ottan kerestetni. Mennyire tudom, a' könyv mellé Bajza írt a' Méltóságos Báróhoz egy pár sort, kérvén Nagyságodat, hogy az ennek utána ő általa folytatni szándékolt Auróranak jövendő köteteit is Nagyságod írói részvétellel díszesíteni méltóztassék.

A' Jelenkorra napról napra több előfizető jelentetik az itteni postahivatalnál, és pedig mint hallom *százoneknt*; azonban fájdalom! annak folytatása (vagy is inkább folyamatba tétele) új privilegium' kinyerése nélkül nem engedtetik. — Helmezczy tudósítá, hogy e' végből személyesen járt Bécsbe; a' két alkancellár, Bartal és Mérey Referendár Urak nagy kegyességgel s mint mondja megelőző szivességgel fogadák, minden jót ígérének, hanem értésére is adák, hogy új privilegiumért kell folyamodnia a' szokott Dicasterialis úton: tehát a' Vármegyén kezdve, a Helytartó Tanácsom által, a Cancellariára. Gróf Reviczky kancellárral nem szóltatott, noha több napig leste Bécsben az alkalmat, mivel szüntelenül az Udvarnál foglalatoskodék; de Pozsonyban sem szólhat, mert Ő Excllja, úgymond, ha egy nap le jön, már vagy éjjel vagy más nap mingyárt vissza fut ismét: 's ez folyvást így tart. Elhiszem, hogy a' lengyel zendülés nem kevés gondot és munkálkodást okoz. —

A' Rendek nagy tusakodások után végre kivívták a' felső Tábla' megegyezését az iránt, hogy a' magyar ezredeknél csak magyar születű 's nyelvű Tisztek alkalmaztassanak 's mozdíttassanak elő. — Mi lesz majd erre a' királyi válasz e' mostani köztámadások' forradalmában? Talán rövid időn meghalljuk.

Vörösmarty igen nagyra becsüli Nagyságod' kegyes megemlékezését, 's minthogy közléseemből tudja, hogy Ódáját Nagyságoddal megismertetem, felszabadított arra is, hogy egy pár Epigrammáját, melyet elhúnyt Kisfaludynkra írt, a' Méltóságos Báróval oly alázatos kérés mellett tudassam, hogy ezeket is Nagyságod nyilvánosakká tenni ne méltóztassék, mert a' jövő Auróra ezekkel akar mingyárt az első lapokon kedveskedni egykori szerzőjének 's ápolójának. — 'S alkalmasint ezen Epigrammákból fog vétetni tárgy és ábrázolat a' jövő Auróra képeire is.

Ki egyébiránt Nagyságod' kegyes hajlandóságiba ajánlott megkülönböztetett igaz tisztelettel maradok alázatos szolgája
a' Méltóságos Bárónak Nagyságodnak Bártfay László.

Kisfaludyt ne keressd e' keskenységben, ó honfi,
'S a' rövid élet után holtnak örökre ne véld:
Itt csak elomlandó tetemeit jelelé ki rokon kéz;
Fön van időtmúló szelleme műveiben.

'S e' négy sor talán sírkövére is fog vésetni.

Kisfaludyt gyászolni ki jó? milly szánakodó nép,
Melly nem földi, mi mély bánatu néma sereg?
Hát ti vidám Tréfák, keseregtek e, és ti daloknak
Húgai, sóhajtás váltja e hangotokat?

'S szép Auróra te jösz legelől a' gyász vezetője
'S fátyolodon bánat' gyöngyei hullnak alá?

Ah! van okod: ki reád fényt 's dísz hozza, sírba hanyatlott;
Lengjen öröklétű csillagod álma fölött.

Fölkele CSÁK 's nagy lelke' szavait maga zúgta hogy írának;
'S a' költő azokat jegyzeni kezdte híven;

De belefáradt a' félisteni műbe. S azóta

CSÁK komor és hallgat kedvese' hamvainál.

Ez utolsó Epigramm iránt meg kell jegyezmem Iör) Hogy boldogult Kisfaludy egy nagy Tragoediába fogott, illy cím alatt: »Trencsényi Máté« ki a magyar történetekben 1300—1318ig ismeretes. — Ő vala, ki 1314-ben a' Rozgonyi vérmezőn Robert Károlylyal csatázott, 's meggyőzetett 's a' t. — Nagy, erős lelkű férfiú. A' historia rebellisnek nevezi őt. 2or) Trencsényi Máté CSÁK nemzetségből származott; a' Kisfaludyak is ezen CSÁK nemzetség egyik ágának maradványai, a' mi Oklevelekből csalhatatlan igaz. — Így az epigramma minden esetre igen szerencsés. Izlésem szerint megvan benne nagy mértékben sőt egészen az, a' mit a' német aesthetikus *grossartig* kifejezéssel magyarázna. —

Kisfaludy Tragoediájából másfél felvonás kész csak. — Kik azt ismerik (Schedel, Bajza) mondják, hogy legjobb munkája a' boldogultnak.

2.

Méltóságos Báró,

— Pest, Aug. 28d. 1831.

Különösen tisztelt Uram!

Tegnap vevém Nagyságod' kegyes irását Aug. 22-ről. — Hogy a' ma induló postát egészen üresen menni ne hagyjam, ide írom röviden

a' legszükségesebbeket, mennyire a félórai idő engedi, mert aztán a' posta, mint mondom, indul. Mindenék előtt alázatos tiszteletem mellett jelentem, hogy hála Istennek! még eddig élünk, a kik élünk. — Grófom Ő Nagysága Júl. 4kén jött Pestre; 6kán estve Csákvár felé vevé útját; kevés napi ott mulatása után Fiuméba mene; onnan Triestbe, hol Gr. Lajos és a' Grófné is valának Júl. 16—17ke óta. — Aug. 2kán Ischibe mentenek: de Grófom Aug. 16kán Bécsbe jött, 's Czenken keresztül, hol Gróf Széchenyi Ő Nga tartózkodik Júl. közepe óta, tegnap előtt délben szerencsésen haza érkezett. Mingyárt az nap Fóthra ment ki Gróf Istvánékhoz; tegnap egy pár órára bejött, akkor által adtam Ő Nagyságának a' neki szóló levelet; ismét kiment 's még most is Fóthon van. Mit is csinálna ezen szomorú városban? Nincs itt mostan semmi olyan társaság, mellyben magát helyén érezné. — Rövid időn Nkárolyba szándékozik, hogy ott az mostani bajos környüállásokban személyes jelenlétével annyit tegyen, a' mennyit tehet. Nkároly városa ugyan, mint a' tudósítások tartják, a' nyavalyában nem szenved, hanem Szatmár Vgyében a' Tisza körül, mint mondják, újra kiütött, 's sokkal dühösebben, mint elejente. — Minket, ittenieket Julius 14ke óta ugyan derekasan megkörnyezett a' baj; akkor adta elő magát a' legelső eset Pesten, és pedig itt szomszédomban a' Reform. templom mellett 's azóta napról napra terjedett, nevedett, úgy, hogy már-már kétségbe eshetett az ember, annál inkább, mivel a' nyavalyát közönségesen ragálnak (contagionak) tartották, holott most közönséges a' tapasztalás, hogy járvány (epidemia). 'S e' mellett elvalánk zárva, rekesztve cordonozva mint a' fogtyok; heti vásárok nem tartatván, a' népség nagyobb része, melly napról napra vásárolja eleségét, ebben nyommasztó fogyatkozást kezdé érezni; a' mesteremberek sok legényt, a' fabrikások 's mások számos munkásokat kénytelenek valának elbocsátgatni; ezek, mint mondják többen hatszáznál, élelem nélkül bolyogtának, ki, a' városból, a' cordon miatt nem bocsátattak, — a tanuló ifjúság nyakra-főre megexamináltatott, 's midőn haza akart menni, passust nem kaphatott, — a' hidat elzárván Budával minden közösülés megszűnt: — ezek, és a' napról napra nevedő betegség, melly 5—6 óra alatt ölé rakásra az embereket, — a' temetési tiszteletnek elejente megtagadása a' mindenfelől érkező legnyugtalanítóbb hírek 's a' mind ezekből támadott közönséges rettegés és úgy szólván minden kilátásnak elenyészése, oly iszonyú állapotba hozták a' várost, hogy Júl. 17kén délig ugyan a' deákság, délután pedig a' többi részint szűkölködő 's munka nélkül kboroló, részint pedig az előbbeniek által szorongatásba esett népség fellázadott, a' hidat erőszakkal felnyitotta, a' sztrázsakat szétverte, a' theatrumból zászlókat ragadván, ki 's ezerekre szaporodva majd minden útca lámpásait összetörte, — a' városházra rohanván az ott lévő Drabantokat elüzte, fegyvereiket némelly részben elszedte, az ablakokat mind betördelte; onnan a' Gr. Cziráky házat vette dühössége tárgyává, 's miket követett el itt, csak az képzelheti, a' ki látta. Feldült még egy pár korcsmát is a' neki bősüült nép, de csak ollyakat, a' mellyek közelgetésekor bezárattak. — Onnan kimentek a' lófuttató helyre, hol a' con-

tumnaczia intézet volt, — ezt széjjel verték rombolták, a' veszteglőket felszabadították, 's ezek többnyire a' városba *be* jöttek. Hanem oda künn a' kitódult katonaság (huszár-uhlanus-gyalogság mintegy 5—600, két álgúval General Wernharndt vezérlése alatt) körül vévén a' dúlakodókat, betolá' őket az Orczy kert felé, 's akkor vagy 16tot agyonlövén közülök, 's negyvennél többet megsebesítvén, vagy 170net elfogott. Estve felé itt az ablakom alatt jött el a' triumphalis sereg. Hanem a' széna piaczon, szinte közel hozzánk, sok városi nép lévén összetódúlva egyedül bámúlás végett, 's várván 'a dolog kimenetelét, a' vissza jövő katonaság ezekre is lőtt, pedig tisztességes Urak, asszonyok, gyermekek valának együtt, sokan tulajdon házaik előtt állván csak, — 's ezek közt is borzasztó halált kellett elterjeszteni. — Ez, egy ocsmány, semmirekellő scena vala, melly felől nem tudja az ember a' Commendáns ostobaságát, fejevesztettségét, vagy gonoszságát higgye e? Szóval: Július 17ke nem hetet, mint az újságok emlegetik, de a' később meghalt sebesekkel együtt talán hetvenet is kivégzett, — mert még más nap is szedegették őket össze hol a' fűben, hol kukoriczák közt, csúszván és elvérezvén, meghalva. — Azóta nagy lett a' cholera halandóság, úgy hogy Július végével 's Aug. elején százanként is vitték ki némelly napon a' halottakat. Most úgy beszélik, hogy mind a' betegség mind a' halandóság szűnik, és pedig jóval szűnik. Adná az Isten! mert bizony már eleget lakoltunk. — Tegnap délután temették el a' Gellért hegyen szegény derék Tittel Pál astron. Igazgatót is. Vannak Pesten házak, hol egészen kihaltak az emberek. — H. Miska még Július közepe előtt ment ki Törtelre; ott a' cholera nem ütött be, noha körös körül dühösködött, 's némelly részben még most is dühösködik. Tegnap előtt ő is bejött, 's tegnap közlöttem velem Nagyságod' levelét. Teljes igaza van Nagyságodnak hogy a' félelem 's rettenetes gonosz egy portéka; de, jaj, Méltóságos Uram, — akartam én is bátran maradni, de megvallom, a' köz inség' tudása 's óráról órára nevedése úgy alányomott engem, mint valamely óriási hatalomnak vaskarja. Hasztalan bátoritám magamat lelkemben; testem még is ellankadott, 's azóta — akarom nem akarom — olly szívdobogásokba szenvedek, hogy némellykor majd elfullaszt. — Hanem az csak ugyan bizonyos, hogy itt sokakat ölt meg maga a félelem, azaz: Cholera. jelenségei szakadtak rájok, de ezeket valóban a' képzelés 's félelem szülé. — Lehetetlen tovább folytatnom irásomat, pedig még iszonyú híreket kellene közlenem Zemplény, Abaúj, Sáros és kivált Szepes Vármegyék paraszt lázadásáikról, mellyek iránt kétség sincs. Zemplényben 47 helység támadott fel, 's irtózatos dolgokat követett el a' pór nép a' magistratualis és földes urakon, ezek Tisztjein, az orvosokon etc. etc. — De az oda sietett katonaság már valamennyire lecsendesíté mint írják. — Ajánlom magam Nagyságod nagyon becses és kegyes kedvezéseibe, igaz és megkülönböztetett tisztelettel maradván alázatos szolgája

B.

3.

Pest, Május 27d. 1833.

Most jövék haza a' versenyről, 's ide zárom mind a' mai, mind a mult csütörtöki czédulát. Ma *mindent* Gr. Széchenyi nyert, mert a' Hg. Lichtenstein Rosalinejét-is ő állítá-ki. Gyalog futást is tett tréfából Gr. Nákóval, 's még abban is ő vala a diadalmas.

Az első (23d. májusi) verseny felettébb silány vala: a' mai meglehetősen; ma ember is meglehetősen gyúlt noha kedvetlen hideg szél fűtt.

Grófom ma dél után érkezett-meg Pozsonyból (tekintve Tót Megyeről), 3 órakor, — a' verseny 4-kor kezdődött. Még alig szólottam vele.

Ma dél előtt vevém-fel Liedemanntól a' 17 aranyat 's 10 pengő ftot 's a' pálya gyepen Tasner kezébe lefizetém. A' Nyugtatványokat előadandó alkalommal vagy elküldöm vagy általam.

A Lovas-Berényi zsidóval e' napokban kötöm-meg a' Contractust, mert a' gyülekező vásárra bejő. — Félig meddig szóval már rábírtam, noha nehezen ment az alku, mert úgymond tavaly is *egy* forinttal olcsóbban fizeté mint a' Gróf Károlyiféleket. Most pedig ugyan azon egyárat fogja (úgy hiszem) megadni. Mihelyt meg lesz kötve, küldöm a' Contractus mását Kelemen Úrnak.

Tegnap előtt Gr. Lajos jött meg, 's vele Nagy Károly is szerencsésen. Itt van épen most író szobámban, 's kér jeleneném tiszteletét. — A' rá bízott lovat lehetetlen vala trainéroztatni, s' minthogy nagy része holmijának (legalább eddig) be nem jöhetett, legtanácsosabbnak tartá amazt is biztos kézben hagyni. Később által jöhet, hanem trainérozatlan. — Hartleben még sem jött haza. Néhány nap előtt szólottam emberével, ki semmit sem tudott még mondani a' kézirat felől: — jele, hogy hever.

Pozsonyi Barátunk, május 24ről egy pár sort írt, 's a' többi közt: »W-tól, úgymond csak egy levélkét kaptam még útaból; haza mint ért nem tudom. Ha alkalmad van Hozzá e' beszédecskét írd-le 's küld meg Neki.« — A' beszéd itt következik.

A »Vallás« dolgában. Majus 21d. 1833. (Kölcsey beszéde.)

Jól értem Tek. KK. és RR. hogy ennyi lelkes beszélő után felállanom szűkség nem vala; de azon tisztelet, mellyel küldöm utasítása iránt viseltetni tartozom, parancsolja kinyilatkoztatnom, mennyire nem légyek e' Fő Rendi jelen válasszal megelégedve. — Ha a' 19d. század felvilágosodása, ha az Országos népesség harmadrészének nyugalma a' Fő RR. előtt eléggé fontosak nem valának: de az egész Ország nyilván kijelentett akarata, a' törvény' szabad kéj szerint történt magyarázata, a' békepontok' meg nem tartása — olly tárgyak, mik minden hazafíhoz szokatlan érdekléssel szólnak. 'S ugyanazért nem lehet fájdalom nélkül szemlélnünk, hogy a' Fő RR. illy fontos tárgyat egy oldalulag vettek, hogy azt úgy látszanak tekinteni, mint felekezeti ügyet, holott ennél a' Nemzetet közönségesebben érdeklő kérdés nehezen foroghat fen. — Igen is, Tek. Rendek! A' sérelmekkel, mikre a' Fő RR. e' részvét nélküli választ adák, a' törvény' szentsége, a' békekötések ereje, a' törvényhatóságok tekintete 's az országgyűlési tanácskozások' jövődjé vétettek

kérdésbe. — Nemzet hozta a' törvényt, 's kötelessége is azt ótalmazni; vér ömlött a' békekötésekért, 's azokat eldődeink iránti hálátlanság, 's merném mondani, vérarulás vétke nélkül semmivétetni nem hagyhatjuk; 's midőn a' törvényhatóságok' hasonlatlan többsége az ügyet kivivatni kívánja, mi léssen ha a' Nemzeti óhajtás kevesek ellenkezése által sikerletné tétetik? De mi léssen ez úton országgyűlési tanácskozásinkból is? mert íme most izenetünk' felvétele egy hosszú hónapig halasztatott, 's jól látják a Tek. KK. hogy hasonló halasztásokkal légforróbb, legigazságosabb, a' törvényben legmélyebben gyökerezett kívánataink is egész az Országgyűlés' végéig vagy örökre is elmellőztethetnek. 'S illy hosszú halasztás után végezetre is mit tettek a' Mlgs Fő RR? Nem egy száraz, okokat fel nem hozó válasszal adák e tudtunkra, miképen várnunk semmit nem lehet? Ezt kívánja e a' két Tábla közötti tanácskozás természete? ezt hozza e magával a' tekintet, mit a' Nemzet, mellynek képét viseljük bizonyosan érdemlett? Ez Tek. KK. lenezés; — ez magyarul mondvá megvetés; 's mi megvetést a' képviselői Táblán nem szenvedhetünk a' nélkül, hogy küldőink ellen bünt ne követnének-el. — Azért mind ezeket a' Fő RRnek nyilván megíratni óhajtom; 's megíratni, hogy mi pusztá szavakra meggyőződésünktől és utasításainktól el nem állhatunk. 'S annyival inkább nem állhatunk-el, mert akkor, mikor egy nagy Nemzetnél már a' zsidó nép' emancipatiójáról van kérdés, magunkat egész Európa' szemei előtt sötétségi elvek' gyanújába nem ejthetjük. Egyébként is nekünk híven kell maradni azon nemeslelkű nyilatkozásokhoz, miket ez ügyre nézve kerületi, országos üléseinkben e' képviselő test Catholikus tagjai haza- és emberszeretet 's magas míveltség által vezetve egymással vetekedvén tettek. 'S valóban ha a' Fő RR. egyezéseket továbbra is megtagadják, nem fogja hinni a' maradék, hogy a' két Tábla' tagjai ugyan azon idő, ugyan azon világosság terjesztő század' emberei valának. — De talán meggondolják magokat; 's meggondolják, miképen olly ügy forog vitatás alatt, melly bár most elnyomatik, előbb utóbb maga magát fogja kivívni. Így léssen Tek. KK! — mert ha elébb nem, a' mi sírjainkon s' az előttünk elhúnyt küzdők sírjainkon támad-fel a' kérlelhetlen Nemesis, és kiméletlen igazsággal fogja számon kérni milliók' feldúlt nyugalmát; a' sírig üldözött ősznek véghörgését; 's a' gyermekitől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, melly a' bécsi és linczi békességekért magyar kebelből kiömlött. Nem is történhet ez másképen! mert negydfél millió lélek' kérelme nem, pusztá kérelem, a' törvény sérelméért felszólamló nemzet kívánata nem pusztá kívánat, melly mint epedő leányka' sóhajtása a' legelső szellőben nyom nélkül enyészsen-el. — Azonban az óra még nem folyt-le; még nyugalomban fekszik előttök a' jelen és a' jövendő: — még a' választás szabad. —

Vörösmarty, a' maga *Bujdósóiban*, egy éneket énekeltett valakivel nagyobb csoport előtt, 's a' hallgatók egyike azt mondja rá: »*Kemény egy ének, mondhatom, de jó.*« — 'S a' fenirt beszédre ugyan ezt mondom én is. Csak azt sajnálom hogy Circulusban mondatott, 's így az országgyűlés naplójában előfordulni nem fog. Érdemes hogy a' jövendő

ségnek fentartassék. Úgy írják, hogy azon napi (Május 21diki) Circulusban több követ nagyon jelesen szólott, nevezetesen Asztalos, Beöthy, etc. etc. —

Az utolsó estve velünk közlött naplóból itt *semmi* sem maradt; talán másutt valahol maradt el.

Mi élünk, vagy is inkább tengünk. Adja a' jó Isten hogy felöletek minél előbb minden jót 's örvendetest és megnyugtatót hallhassunk. Tartsd-meg szíves emlékezetben igaz tisztelőidet.

4.

Pest, April. 5d. 1844.

Tisztelt kedves Barátom!

Mart. vége felé három leveled jutott kezemhez, még pedig egyszerre, egy napon, t. i. mart. 14d 's 15ről 's mely ez utóbbiban vala visszazárva, Februar. 26ról. — Valóban csudálatos, sőt neveléses, hogy világosan kiírt nevem után, mely legalább az itteni postán, már 25 évi folytonos, még pedig gyakori, úgy szólván mindennapi levélváltásból eléggé lehetne isméretes, rám nem tudtak akadni; 's hajlandó volnék azon körülményből, mivel a' borítékon *Nagy Léta* van írva, azt következtetni, hogy a' levél valamely Bihar megyei postának elnézéséből valahol azon a' vidéken csavargott, ha a' pecsét mellé nyomott posta bélyeg világosan nem bizonyítaná, hogy az itt *Pesten* is kétségen kívül megfordult. Ám történt legyen bármikép, végre megkaptam; 's tartalmából sajnosan láttam megerősítve a' szomorító hirt, mely egészség' rosszabbra fordultáról már az előtt korábban mások' közléséből mi hozzánk is eljutott. Nem fogsz a' felől kételkedni, tisztelt kedves Barátom, miképen lelki-testi szenvedő állapotod nem csak igaz részvétet támaszt mindnyájunkban, kiket az olly nagy mértékben rád borult mostoha viszontagságok' közepett is becses hajlandóságban tartasz 's éltetsz, hanem fájdalmas aggodalommal is tölt el: 's érezvén tehetetlenségünket, mi szerint bajaidon sem segítenünk sem enyhítenünk nincs megadva, egyedül abban keresnénk, ha ugyan némi vigasztalást, vagy ki remélni tud reményt, hogy két év előtt is, Gräffenbergben, midőn Dr. Attomir ment fel hozzád, szinte nagy szenvedéseken esél keresztül, — így talán most is még győzni fog a' lélek 's életerő. — Szomorú vigasztalás! de mit tegyünk? Én legalább Febr. 26ki soraidból eléggé látom, hogy lelked a' türes' gyakorlatában még nem fáradt ki. — Garve, szörnyű kinoktól gyötörtetve, körülálló barátaival a' béketüresről értekezett. — És eszembe jutnak Ehrenberg' szavai: »Man hatt nur soviel gelebt, als man gethan hat; aber nur soviel Würde ist im Leben, als im Thun Kraft, Weisheit, Ernst und Liebe ist. Alles vergeht: diess bleibt ewig.« 'S a' többi.

Örömmel olvastam, és olvastuk (az Erd. Híradó után a' Jelenkorban) felszólításodat K. Szolnok megyéhez, 's ennek határozatát a' »Telekdij« iránt. Adjon isten szerencsét 's jó sikert, — mert embereink közt, úgy látszik, még sok a' vak, a' gaz, és egoista. Az »adó«, miként tapasztaltuk, szegényebb sorsú hazánkfiait bősztít fel, és — lön vérontás meg gyalázat: a' »Telekdij«, ha az itt-ott mutatkozó jelenségek után ítélhetni, a' vagyonosb és legvagyonosbokat füzendi összevellenzékbe. Nem vagyok próféta, de az illy ellenzék bár ne akarjon aztán egyebet,

mint e' nagy fontosságú tárgy megvitatását, — vajha ne akarja ezt is megbuktatni! Nyomorult legények vagyunk mi többnyire; szájhősök. semmi más. — És haragszunk, ha Gr. Széchenyi István »Czégért« ir: Pedig bizony átalakulásunk 's indítványozásink' idejében felettebb üdvös a' szárazat és vizeket elválasztani, mert a' kettő, összekavartan, iszap. Van Goethének egy epigrammja, a' Végítéletről; szavai nem jutnak hamar eszembe, de értelme körül-belül ez: Hogy isten a' végítélet napján a' juhocskákat jobbára, a' bakokat baljára állítja: ti pedig okos emberek, úgymond, üljetek le szemközt velem. —

De a' politika 's morál mellett majd elfeledem, a' mit tulajdonkép legelőbb kell vala tennem, hogy t. i. a' Decemb. 11ki levelet is vevém, de a' nem sokára bekövetkezett huzamos számolásim 's téli dolgaim miatt a' válással elmaradtam: Radnicsnak mindazáltal még akkor megmondám, hogy irományaidat elküldetni kívánod. Gyorskocsin, azt mondja, több pénzbe került volna 's kелetlen költséget okozni nem akart: fuvarosok pedig, a' téli nagy havak 's aztán a' beállott árvizek miatt nem találkoztak úgy, mint máskor; de most újabban beszólott Liedemannékhoz, 's igéri, lesz rá gondja, hogy ünnepek után a' láda Kolosvárfelé elindíttassék.

Rózit és Katit Martz. 19kén láttam, jó állapotban.

Nóm igen igen szívesen köszöni, a' régi barátság' szavait 's megemlékezésedet névnapjára. Légy meggyőződve kedves Barátom, hogy ő nála is amaz egykori jobb idők' emléke nagy becsben áll. Ha itthon volna, megkérdeném, mit izen Noked; de midőn e' sorokat írom, ájtatoskodik, mert ma nagy-Péntek van, 's neki, úgymond, megnyugtató sőt szükség hite' istenéhez ragaszkodnia; és ez mindinkább most, midőn jóakarói közül rövid időn annyit veszte: Febr.-ban Ráday grófné, egyik legrégebb ismerőse 's ki iránta mindenkor nagyon kegyes vala; nem sokára gr. Károlyi Istvánné; nem sokára gr. Teleki Lászlóné, és Szerdahelyiné, 's ki tudná mind elszámolni veszteségeit? — 'S hogy a' halálozás' esetei meg ne szakadjanak, tegnap délután 4—5 óra közt egy igen tisztas nő (a' gr. Beleznay által agyonlőtt Kónya nevű megyei Esküdt özvegye), látogatóba jött ide a' házhoz Radnics Ágneshez, ki, mint talán tudni fogod, a' grófné megbízásából házi felügyelést folytat a' nőiekben, — 's kevés pillanat alatt ennek szobájában 's pamlagán meghal. — Orvos, seborvos, ér vágás, ámbár legkisebb elhalasztás nem jött közben, semmit sem tudtak segíteni: mondják, valamely életedény szakadt meg a' szegény asszonyban. Estve aztán a' holt test elvitetett a' háztól: de szegény Ágnes és nóm még ma sem tudnak jönni magokhoz. — Csak úgy vagyunk bizony mi halandók; egyikőnk sem tudja, mikor fog ütni órája.

Az ég áldjon minden jóval kedves Barátom! 's adjon mindenek előtt lelkednek sok örömet, testednek erőt, épséget. Tartsd meg eddigi jóvoltidban, kedvezésidben

hő tisztelődet
Bártfay Lászlót.

3. Cserey Farkas levelei.

Nagyságos Uram!

1.

Jó Barátom Kazintzi Ferencztől tegnap vévén levelet — acclusumba boríték nélkül küldé ezen Ngodnak szőlő Nemes indulatú érzéseket kifejező szép levelet.

Sainálom hogy a kis Sogoromnak sietni kellett a Regimenthez ez uttal nem tisztelhetem Ngokat Isten haza hozván feleségemmel udvarlunk Ngodnak. — Szükségesnek tartom Ngodnak értésire adni, hogy az Atyám inspectusára Bakó József re én magam kárával tsak most ismervén reá, és a kik ötet régebben ismerék azoktul is úgy tudósítatván — malitiosus — practicus fortélyos embernek tapasztalom Ienni, melyre nézve Ngod a tudva lévő dologba' — méltóztasson véle vigyázva tsak beszélni — mert ezen embertől minden rosz ki sül. Be nagy bai hogy a meg nem romlott szív — minden embert a magához mérsékel — én részemről sokszor meg adtam ennek az árát — és már tsak el kell közepette a társasági életnek vadulnom. Kedves nénem kezeit tsokolom. Miklost tsokolom — meg változhatlan tisztelettel lévén Ngodnak!

Krasznán, 23-á. Jun. 803.

alázatos sogora

Cserey Farkas.¹

¹ Ugyanott találtam Cserey Farkasnak Wesselényi anyjához írt következő levelét.

Méltóságos Asszonyom Néném!

Az én érdemes Barátom Kazinczynak tegnap vettem Postán levelét — és abba a Báró eö Ngának rezre metztett — igen jól — és szépen el talált képit — meljet úgy küldött — hogy szolgáltatassam a kis Miklosnak kezébe — teljesitem belső örömmel Barátom ezen kívánságát — az ide zárt — nékie szollo borítékba. A rez táblára való metzés már készen vagyon — az alol irás hibázik még — következendő alol irást kíván ő alája tétetni és aszt magam is egész valóságába heljbe hagyom.

Hadadi

Báró Wesselényi Miklós,

cs. k. kamarás Úr.

— — — praeter laudem nullius avarus

Horat.

Barátom szavai érzékenyül hatván szívemre, meg nem állhatom-é tekin-
tetbe nékem itt kifejezéseit és nem közleni: Horatznak úgy mond ő ez a heini-
stichiuma egészszen reá illik a nagylelkű W-re. Ő is szomjazza a dicsőséget, mint
Hellasz és Roma — mert az a két nagy nemzet, úgy állítyák Historikusaik az által
hágott ollj nagyra, mert leg főbb idoluma a *Virtus* által szerzet dicsőség volt,
és ennek mindent kész vala utánna tenni, fel áldozni. Éppen ott is a hol
Horatz ezt mondja, a' Hellasz fiairul mondja ezt.

Grajis ingenium, Grajis dedit ore rotundo

Musa loqui, praeter laudem nullius avarus.

Szép — nemesen szép örvendem mint így hazafi — mint atyafi, hogy
hazamfiarul eszt méltán mondani és késő maradék emlékezetére ismeltén lehet
terjeszteni.

Juniusba a Pesti vásárkor fog közre lépni Kazinczynak ezen munkája —
melynek eleibe gyön — a Báró eö Ngának képe — a hatra levő negy darab előt
Baroczinak, B. Waj Miklosnak, — Paszthorinak és Gr. Török Lajosnak képei fog-
nak állani.

Itten tegnap nagy solemnitással tartatott Te Deum — a meg köttetett

Kedves Édes Öcsém!

Faidalom! megtörtént, a minék a Természet el rendelése szerint meg kellett ugyan lenni, még is csak történhetésinek gondolatya is mindig rebegetett. — Vigasztalnálok, de erre nékem is olj igen szükségem van, hogy epedt szívem fájdalomnál egyebet nem érezvén, csak ennek, bár valamennyire ki fejezésére is elégtelen vagyok. — Ezen nem vélt halál által én is mindenemet el vesztettem — ami a Vérségi szent kötelek tulajdonánál fogva tisztelt, 's becses vala nékem, el vesztettem leggyengédébb szeretetemnek azon minden időbe tisztelettyét, ki gyerekségem sengéjébe ápolgatom, és mind végig igaz tulajdonom Testvérem vala, és a kinek nagy becsű emlékezete végső lehettemkor is előttem fog lebegni. Áldás, hathatos áldás Szent Hamvaira. — Sorsom, s bánatos indulatimnak jelen valo zavarjába van még is valami, a mi hathatos enyhülést ad, az t: i: hogy a Mennyei Gondviselés és Boldogultnak még ez életbe engedte érni — azon minden öröm felett valo gyönyörüséget: hogy Benned olj Fiat szülhetett, s Nevelhetett — ki a Nemzet jobb, s tisztább érzesüinek kedvelttye vagy — mert nyílt 's kimivelt Hazafi Lélek vezet nemes Honnyad iránt köteles Szent tartozásidnak dicső páljáján. Eltessen Tegedet a Magyarok Nagy Istene, Védjen meg az Eö Hatalmos Keze, és minden erő felette valo Ereje lebegjen feletted. — Szeres engemet, még pedig már kettős tulajdonba; mert a Dicsöültnek igaz vérségi indulattyát is a Te Szived érzéseidre át szálottnak vélem, s hiszem is, melj érzésekbe egyéb aránt ön vigasztalo enyhülésedet is feltalálhatod — mert végig igaz hiv — Fiu valál, kit páljád végeig fog Nagy Hazafi Atyád, és Lelkes Haza Leányi erzesü Anyád végső Aldásoknak Szencsége — szerencsétetni. Ezt kívánva vagyok szünés nélkül

Bécs 6-a. Januar

1832.

igazán szerető bátyád
Cserey.

dicsőséges és nagy nyereségű Békeségért — a Maros szélei Lovas- és gyalog nemesi Insurectio reggel két falurul be ruccolt en parade és diszesítették az Istennek adott tisztelet pompáját — délután pedig az egész királyi tabla meg hivatván — és az ide való uraságok is mind meg jelenvén a várba fegyverbe gyakorias'tit meg mutatta mind két nemes sereg oly indulatu embernek — mint én fő gyönyörűség volt látni nemes polgár társaim hadra termett alkalmatos voltokat és azon nemes el szánásu készséget melljel törekednek a puhaság veszedelmes voltából siető igyekezettel ki banyalodni. Egy formálag uniformirozva is van valamint itt úgy Thorda- és Küküllő vmegyébe a nemeség. — Az Ipom jövő Vasárnap fogja vmegyéjében a Te Deumot hasonló tisztességgel tartani. Nékem tegnap is lelkem Teremtőjéhez annak ohaitásával emelkedett fel: hogy Hazámat boldogítván, azon fegyvert kezünkbe meg erősített — melyet oldalainkra kötöttünk. Cserey Josef egy nyomtatást érdemlő energicus praedicatiot mondott tiszta gondolkodás és nemes emberhez illő hazafi indulat fejeződött ki mondásiból. — Az Ipom Ngtokat — tiszteli feleségem is alázatosan tiszteli — a Báró eö Ngát tisztelem Miklóst csokoljuk én pedig kezeinek csokolása mellett állandó tisztelettel vagyok

Ngodnak!

M.-Vásárhelyt, 3-a. Mart.
1806.

engedelmes öttse
Cserey Farkas.

PAP KÁROLY.